

ПРОЯВИ БАНДИТИЗМУ ТА АНТИРАДЯНСЬКІ АКЦІЇ В ЧЕРНІГІВСЬКІЙ ОБЛАСТІ (1943–поч. 1950-х рр.)

У статті вперше зроблено спробу розкрити маловідомі сторінки історії Чернігівщини періоду Другої світової війни – подолання правоохоронними органами проявів бандитизму та антирадянських акцій на визволеній від окупантів території області.

Ключові слова: бандитизм, кримінальна злочинність, місцеве населення, УПА, НКВС, МВС-МДБ.

До кінця вересня 1943 року на території Чернігівської області тривали кровопролитні визвольні бої. На 20 вересня 1943 року Червона Армія визволила 24 райони Чернігівщини. Серед міст – Бахмач, Ніжин і Прилуки. 21 вересня радянські війська оволоділи Черніговом. 24 вересня 1943 року Військова рада 13-ої армії, підрозділи якої визволяли обласний центр та інші міста і села, ухвалила постанову, спрямовану на здійснення безпеки цивільного населення, боротьбу зі шпигунами, диверсантами та порушниками військової дисципліни. Населенню пропонувалося рити укриття, аби рятуватись у разі бомбардувань ворожої авіації. У нічний час неодмінно виконувати правила світломаскування у будинках. На вулицях або в полі не розводити багаття. Цивільним громадянам з настанням вечора і до світанку заборонялося пересуватися як у населених пунктах, так і поза ними. Військові частини повинні були надавати селянам всебічну допомогу під час збирання врожаю і проведення осінньої сівби¹. Господарями порядку стали війська охорони тилу і добровільні формування. В населених пунктах прифронтової смуги Чернігівської області було введено режим воєнного часу.

27 вересня 1943 року на Чернігівщину прибув тридцятидев'ятирічний секретар Чернігівського обкому Компартії України Михайло Георгійович Кузнецов. У листі секретарю ЦК КП(б)У Д.С. Коротченку від 30 вересня 1943 року він писав (цитуються мовою оригіналу): *«Вообще, Демьян Сергеевич, хуже всего, как мы и ожидали, пострадал областной центр Чернигов – центральная часть представляет собой груды развалин, почти нет ни одного дома какой бы не пострадал от взрывов, бомбежки и пожаров, окраины кое-как сохранились, но и их эти мерзавцы, немцы, ежедневно бомбят. Жители г. Чернигова разбежались – живут в ближайших селах. Последнее время мы их начинаем собирать обратно в город. Целый ряд районных центров тоже поголовно разрушены, как например, Березна, Куликовка, Прилуки и т.д. Меньше пострадал Нежин. В связи с этим мы приняли решение на несколько дней разместить областные организации в Нежине, где имеется полная возможность, одновременно послали людей в Чернигов для подыскания помещений в городе или же в ближайших селах. Жду Вашей санкции, думаю, что в Нежине мы будем до 5.X. – 43 г.»².*

Михайло Кузнецов з першого дня перебування на Чернігівщині відчув неабиякий дефіцит кадрів. Тому відкликав із партизанського загону «За Батьківщину» (коман-

---

© Студьонова Людмила Валентинівна – член Національної спілки краєзнавців України (м. Чернігів).

дир Іван Бовкун) весь партійно-радянський актив, приблизно 60 людей. Окрім них, 40 найкращих партизанів були направлені в органи НКВС.

Почали надходити тривожні повідомлення щодо кримінально-терористичних дій на селі. Таку характеристику, наприклад, було дано випадку, що стався 24 жовтня 1943 року в колгоспі ім. Щорса Блиствівської сільради Менського району. Вночі тут було підпалено бригадну конюшню, де живцем згоріло 18 із 21 усупільнених коней, які тимчасово перебували у колгоспників³.

8 січня 1944 року секретар Чернігівського обкому КП(б)У генерал-майор М.Г.Кузнецов, начальник УНКВС по Чернігівській області П.М.Аксёнов та обласний військком Кучмистий підписали директиву начальника райвідділів НКВС, секретарям райкомів КП(б)У та райвійськкоматам області, якою зобов'язали їх провести перевірку документів⁴. За даними УНКВС по Чернігівській області, зазначалося в документі, на території краю живе велика кількість нелегалів. Це колишні активні німецькі посібники з числа бургомістрів, старост, поліцейських, шпигунів і диверсантів. До нелегалів належать також дезертири, які ухиляються від військової служби, а також різноманітний кримінальний елемент. Активізувалися вони головним чином при настанні сутінків і рано-вранці. *«Эти враги Родины, – читаємо в директиві, – за последние месяцы 1943 года на территории области произвели ряд террористических и диверсионных актов. Другая часть перешла на путь разбоя, грабежа, скотокрадства. Нет качественного и количественного аппарата, способного разрабатывать и вскрывать бандформирования и других нелегалов. Начальники РО НКВД и райвоенкоматы к активным мерам борьбы, как-то: обходы, облавы, засады, массовые проверки документов – прибегают от случая к случаю»*⁵. Пропонувалося 20 січня 1944 року провести по районах і містах Чернігівської області одночасну масову операцію з перевірки документів у осіб, які проходили і проїжджали центральними, польовими дорогами та стежинами, проживали у квартирах і власних будинках. Наполягалось на ретельній перевірці будинків і квартир за конкретними матеріалами відділу карного розшуку. Важливо було не обминати дзоти, бліндажі, землянки, окопи, погребі, руїни, що залишилися на полях боїв і в лісах. Перевірки підлягали радгоспи, МТС, залізничні станції, покинуті будівлі, копиці соломки на полях, горища тощо. Найвні дороги і стежки необхідно закрити контрольними постами, для перевірки документів створити групи з трьох людей під керівництвом досвідченого оперативника. Передбачити місце концентрації затриманих осіб і створити там фільтраційний пункт. Коротка цитата з директиви: *«... необходимо немедленно предварительно обыскать задержанное лицо на предмет обнаружения и изъятия огнестрельного оружия, а также всяких документов, переписки и других предметов, могущих изобличить задержанного в шпионской, диверсионной или другой вражеской деятельности. ...массовую операцию во всех районах области одновременно начать в ночь с 20 на 21-е января 1944 года в 22 часа»*⁶. Загальне керівництво операцією покладалось на начальників РВ НКВС і військових комісарів.

Рівно о 24.00 20 січня 1944 року розпочалась одночасна масова перевірка документів по всій Чернігівській області як у населення, так і у військовослужбовців. В операції брали участь 17975 людей – працівників НКВС, міліції, військовослужбовців, представників радянського партактиву, бійців винищувальних батальйонів, працівників міських військкоматів. Перевірялися населені пункти (657 чол.), домоволодіння (137858), особи, які проходили або проїжджали (61 653 чол.), урвища (5), бліндажі (162), копиці соломки (1481), погребі (18113), кинуті будівлі (1732), землянки (874). Було затримано 1866 людей. З них 4 поліцаї на нелегальному становищі, 2 підозрюваних у шпигунстві, 659 дезертирів із Червоної Армії тощо. Заарештовано 82 людини, випущено на волю 179 людей. До військових комендантів відправлено 995, до міських військкоматів – 610 людей. Під час операції, яка завершилась о 22 годині 21 січня 1944 р., виявлено 76 гвинтівок, 6 автоматів, 3 ящики мін, 10 обрізів, 7 револьверів⁷.

Повторну суцільну перевірку документів було здійснено з 24.00 25 лютого по 24.00 26 лютого 1944 р. В операції брали участь офіцери та бійці частин Червоної Армії, вій-

ськових гарнізонів, військкоматів, колгоспні і комсомольські активісти, працівники міліції та НКВС. Усього – 13214 людей⁸. Масово були перевірені порожні споруди, горища, погребі, сараї, землянки, окопи і бліндажі, залізничні станції і роз'їзди, копиці соломи і сіна, чагарники і лісові масиви. Затримали 1 людину, запідозрену у шпигунстві, дезертирів із Червоної Армії – 292, 157 людей, які ухилилися від мобілізації, порушників військового обліку – 149 людей, 3 людей, що співробітничали з окупантами. За десять місяців 1945 р. зареєстровано 2063 карних злочини. З них органами міліції було викрито 1844. У Чернігові, Прилуках, Ніжині притягнуто до судової відповідальності шістьох злісних порушників паспортного режиму.

Апарат обласного управління, а також районних відділів міліції значною мірою все ще залишався не укомплектований працівниками, особливо рядового складу. Органам НКВС, прокуратури і суду закидалось те, що вони не вживають рішучих заходів до наведення належного порядку і революційної законності⁹. Все це відображено у постанові бюро обкому КП(б)У «Про посилення боротьби з уголовним злочинством і хуліганством в Чернігівській області»¹⁰. Органи суду і прокуратури закликалися до найскорішого розгляду карних справ¹¹.

Не все гаразд було і в середовищі охоронців порядку. Так, деякі співробітники райвідділів міліції були помічені як порушники соціалістичної законності, за ними водилися аморальні вчинки. Наприклад, начальник Менського РВ МВС Дьомін узяв у громадянина Сокола мотоцикл, не провів його по документах райвідділу і незаконно використовував як свою власність. А начальник менської міліції Іщенко примусив громадянина Іванька, що перебував під слідством, дати йому 2400 рублів. Після втручання суду Іщенко здав ці гроші в касу. Міліцейські працівники пиячили, вчиняли дебоші, порушували дисципліну, а парторганізація закривала на це очі¹².

3 липня 1948 року на хуторі Овчарівка Менського району з'явилися озброєні люди і почали залякувати колгоспників, які в цей час займалися перенесенням будівель громадянина Овчаренка в селі Куковичі. На подію не відреагували ні начальник РВ МВС Дьомін, ні начальник РВ МДБ Федотов¹³. Бюро Чернігівського обкому компартії визнало дії Менського РВ МВС незаконними¹⁴.

За 1948 рік у Михайло-Коцюбинському районі залишилися не розкритими 7 грабежів, 5 вбивств і 8 підпалів. За чотири місяці 1949 року здійснено 2 грабежі, одне поранення і 3 підпали. Злочинців так і не знайшли. У ніч на перше травня 1949 року в колгоспі «Придніпровський партизан» села Жукотки згоріла свиноферма із свиноматкою і 7 поросятами. Райвідділ МВС дізнався про це лише третього травня, однак ніхто із відповідальних працівників Михайло-Коцюбинського району не виїхав у село¹⁵. Партійні органи звинуватили у скоєному начальника Михайло-Коцюбинського РВ МДБ Трубая, начальника МВС Касаткіна, районного прокурора Єрликіна. Розтрати і розкрадання великих сум грошей за перший квартал 1949 року були виявлені в системі райвідділів споживкооперації (150 тис. руб.), сільського господарства (16 тис. руб.), фінансів (11 тис. руб.) та інших організацій. У січні 1947 року в колгоспі «Шлях до кращого життя» села Жовідь Михайло-Коцюбинського району згоріли тваринницька ферма і 97 голів худоби. Цю справу прокуратура розслідувала півроку. Суд відправив її на дослідження в обласну прокуратуру, але районний прокурор припинив справу, і винні залишилися не покараними. Так само, як дільничні міліціонери Ющенко, Шапошників та інші, що пиячили і зловживали службовим становищем¹⁶.

На початку січня 1947 року обком Компартії отримав від служби безпеки інформацію про факти голодування населення, виявлену у перлюстрованій кореспонденції. Військовою цензурою управління держбезпеки по Київській області за період з 17 листопада по 17 грудня 1946 року прочитано 134185 листів чернігівців, відправлених військовослужбовцям Радянської Армії. На облік взято 4872 листи, в яких міститься інформація про продовольчі труднощі¹⁷.

Голод змушував людей красти. Так, у селах Верескуни, Бережівка, Гмирянка і Ряшки Іваницького району (тепер Іваниця і ці села перебувають на території Ічнянського

району) за період з 1 липня 1946 року по 25 листопада 1946 року правоохоронці зафіксували 25 крадіжок у колгоспах і у селян. До карної відповідальності притягнуто 51 особу. Міліція повернула людям украдені 353 кг картоплі, 554 кг жита, 83 кг проса, 62 кг тютюну, 105 кг цукрових буряків¹⁸.

Не залишались поза увагою люди, які викликали політичну недовіру. У доповідних записках районних парторганізацій на адресу Чернігівського обкому партії містилася інформація про перебування на керівних постах осіб, які донедавна співробітничали з окупантами¹⁹. Такі ж особи виявлялися і на підприємствах Чернігова. Особливу увагу чекісти звернули на керівників і бійців пожежної охорони ТЕЦ, Чернігівської фабрики первинної обробки вовни, технічних працівників заводу «Жовтневий молот», насосної станції, які під час німецької окупації обіймали різні посади на цих підприємствах. Деякі з них перебували у тісних стосунках з офіцерами німецької контррозвідки і СД. З їх провини траплялися аварійні ситуації на цих підприємствах у 1947 році.

Інформація про політичні настрої населення носила двоякий характер. З одного боку, все непогано, з іншого – «нездорове» ставлення до труднощів, у яких, на думку інформаторів, винні війна і засуха 1946 року. Так, дочка коноха Четвертака Любов Олексіївна Четвертак, учителька Іваницької неповної середньої школи, сказала дружині начальника міліції: *«При німцях жилося краще і легше, а коли прийшли червоні, не стало ні хліба і взагалі нічого»*. А сам начальник райвідділу МВС Малеев систематично бив селян і деяких громадян, які приїздили на допомогу колгоспникам району з Городні, Ічні, Чернігова і Прилук. Прикривав карні елементи в селах Ряшки, Баньківка, Іржавець Іваницького (нині Ічнянського району)²⁰.

Законність порушували і деякі колишні партизани. Вже в липні 1944 року стало відомо через заявників до Холминського райвідділу НКВС, і це підтвердилося перевіркою, що недавні народні месники протягом першої половини грудня 1943 року в селах Жукля, Чорний Ріг пограбували кілька сімей. «Конфіскували» мануфактуру, деякий верхній одяг, вбили і забрали свиню, побили жінок тощо. Як встановило слідство, до групи колишніх партизанів входили голова Жуклянської сільради Холминського (Корюківського) району Іван Мойсейович Прохоренко, директор Жуклянської школи Микола Ларіонович Шкраба, дружина завідувача райфінвідділу Катерина Семенівна Маложон, редактор райгазети комуніст Степан Самійлович Ярошенко, завідувач відділу Холминського райвиконкому і теж член компартії Володимир Калманович Непомнящий – усього вісім людей. Пояснення у них було одне: забирали майно у сімей колишніх поліцаїв і старост, хоча за законом не мали на це права. Насправді ж грабували колишні партизани головним чином сільських жителів, чоловіки і сини яких перебували у діючій Червоній Армії і ніколи не були на службі в окупантів²¹. Секретар Холминського райкому Гузяр на доповідь начальника райвідділу НКВС, старшого лейтенанта міліції Оськіна відреагував так: *«к ответственности я партизан привлечь не буду и арестовывать их не разрешу»*²².

Перші групи УПА з'явилися на чернігівській території весною та літом 1943 року, ведучи бої як з гітлерівцями, так і з радянськими партизанами²³. Влітку 1943 року командир одного із загонів військового об'єднання «Заграва» Еней (Петро Олійник. 1909-1946) дійшов через Коростень до Малинських лісів на Житомирщині, але з настанням пізньої осені за наказом командування повернувся на Волинь. Проте деякі відділення загону Енея перейшли Дніпро і оселилися в чернігівських лісах. За даними доктора історичних наук Івана Біласа, на 5 березня 1944 року в Чернігівській області виявлено 6 осередків і 45 учасників ОУН. З них 15 людей перебували у розробці²⁴.

12 серпня 1944 року начальник УНКВС по Чернігівській області полковник держбезпеки П.М.Аксьонов (1898-1972) надіслав першому секретарю обкому Компартії М.Г.Кузнецову доповідну записку про появу в кінці липня 1944 року на терені Ічнянського району групи УПА у кількості чотирьох людей – за неперевіреними даними. Цитата з документа мовою оригіналу: *«Для ликвидации командирован заместитель начальника ОББ УНКВД старший лейтенант госбезопасности тов. Гре-*

чина. Установлено: 6 или 7 июля в колхозе им. Ленина села Томашевка из птицефермы похищено 10 кур. Похитители 4 человека, вооруженные 3 винтовками и пулеметом Дегтярева. Неизвестные в 24 часа явились на колхозный двор, где предложили сторожу колхоза Подгайному вести их к птичнику. Взломав окно птичника, бандиты взяли 10 кур и ушли в неизвестном направлении, сказали, что вернуться. В то время, как трое неизвестных брали кур, четвертый с пулеметом расспрашивал у сторожа Подгайного о том, есть ли в колхозе крупа, в конторе колхоза деньги, предупреждая при этом, что их (бандитов) боятся нечего, так как они являются бандеровцами и борются за «самостійну Україну». Он заявил, что если колхозники будут молотить хлеб молотилкой, то они сожгут молотилку. В день кражи кур председатель колхоза Голубий в лесу на сенокосе видел одного неизвестного, одетого в полицейскую одежду и соломенную шляпу, который нес с сенокоса сено к шалашу, находящемуся в лесу»²⁵.

У документі міститься інформація і про 12 озброєних людей, які підходили до селян на сінокосі. Розмову вели спокійну, називали себе бандерівцями, борцями за самостійну Україну, закликали не боятися їх і не видавати владі. Незнайомці були одягнуті у рваний цивільний одяг, босі. Цікавились життям селян, запитували, як до них ставиться голова колгоспу і для кого вони возять сіно. А потім розповіли, що у Київській області колгоспів уже немає, селяни не виконують поставки м'яса, свиней ріжуть лише для себе. Запропонували робити те ж саме. Прощаючись, повідомили, що незабаром в Ічнянський район прибуде багато бандерівців.

Окрім крадіжок, групи УПА здійснювали розвідку. Їх помітили охоронці біля військового складу №1420 в селі Бурімка Ічнянського району. Зав'язалася перестрілка, в ході якої четверо незнайомих утекли через залізничну гілку. На місце події прибув представник відділу контррозвідки «Смерш» Київського військового округу. Далі уривок з доповідної Аксьонова: «Для разработки бандгруппы и подведения ее под оперативный удар нами в бандгруппу внедрен агент «Савченко» и спарованная с ним агент «Бойко». Через агентуру нами установлено, что в Ичнянском районе действуют две бандгруппы УПА. Одна бандгруппа в количестве 75 человек под руководством «Моряка» и вторая – в количестве 12 человек под руководством «Орла». Влившись в бандгруппу «Моряка» агент «Савченко» оказался его близким приятелем, они вместе учились в Нежинской полицейской школе. «Моряк» принял агента «Савченко» как близкого друга, выдал ему новую одежду и обувь, вооружил автоматом и в ночь на 5 августа в сопровождении 8 бандитов явился на квартиру к агенту «Савченко» ужинать, но долго в квартире не был, так как его беспокоил поднявшийся в селе лай собак»²⁶.

Агент «Савченко» встановив, що «Моряк» у період окупації служив старшим поліцаєм села Бурімка Ічнянського району. Його ім'я Олексій Йосипович Савченко. Загін останнього складався із 75 людей колишніх поліцаїв Ічнянського, Ніжинського і Чернігівського районів, Брянська і Гомеля. Під час наступу Червоної Армії вони евакуювалися з німцями. Опинилися у західних областях України, де вступили в УПА. Місце дислокації загону «Моряка» – ліс урочища Ясковець. З дня на день очікувалася поява на Ічнянщині підкріплення з 4-х куренів по 400 людей у кожному з метою організації повстання. На допомогу агенту «Савченку» в групу УПА введено агента «Катю».

Про керівника іншої групи за кличкою «Орел» конкретних даних чекістам не вдалося зібрати, тому сюди направлено агента «Горова». Для агентурно-оперативних заходів створено групу з трьох оперативних працівників під керівництвом заступника начальника ВББ УНКВС Гречини. П'ять оперативників мали сидіти в засадах, секретах, вести спостереження в місцях появи бандерівців. Неодноразово в Ічнянський район виїздив начальник ВББ УНКВС майор держбезпеки Гордієнко. Всі агентурно-оперативні заходи він узгоджував з представником відділу контррозвідки «Смерш» Київського особового військового округу, який прибув у район. Чекісти вербували інформаторів з числа лісників та осіб, які тією чи іншою мірою стикалися з бандерівцями.

У травні 1945 року керівництво бандерівських груп уже знало, що «істребительні батальйони НКВД ведуть сильну акцію проти УПА в Чернігівських лісах»²⁷. У березні

1948 року в селі Мартинівка Бахмацького району група УПА виконала винесений нею вирок щодо колгоспного завгоспа, члена Компартії, який, за їхніми даними, знущався над односельцями²⁸. 28 липня 1948 року в цьому ж селі був ліквідований партійний голова колгоспу, звинувачений бандерівцями у переслідуванні та експлуатації колгоспників²⁹.

За спогадами майора держбезпеки Івана Андрійовича Єгоров³⁰, якого на початку 1945 року затвердили на посаді заступника начальника управління внутрішніх справ по Чернігівській області, тоді ж було виявлено бандерівську групу Кременя в кількості 60 людей, яка діяла в Козелецькому, Любецькому та Остерському районах і складалася також з місцевих жителів Київської, Житомирської, Чернігівської областей – колишніх поліцаїв, учасників бойових дій проти партизанів. Кременівці, як пише Єгоров, вбивали сільських активістів, гвалтували жінок, підпалили міст через річку Остер, по-звірячому вбили начальника Козелецького райвідділу МВС старшого лейтенанта Макарова, коли він перебував у справах у селі Красульки. Після проведених оперативних заходів з розшуку були арештовані 50 людей, у тому числі і Кремень. Слідство цікавило, яким чином бандерівцям вдалося налагодити широкий зв'язок з населенням указаних районів, що за методи вербування вони використовували і чому їх підтримали мешканці Чернігівщини. На допитах Кремень поведився зухвало, жодних показань не давав. Під час чергового допиту вночі, коли слідчий Бондаренко оформлював протокол, Кремень вдарив його табуреткою по голові і втік з третього поверху через вікно. Майора Єгорова підняли телефонним дзвінком о третій годині ночі. За його наказом оточили місто. Чернігів усе ще був суцільною руїною. Втікача ніде не знаходили. Коли піднялося сонце, один з міліцейських оперативників виявив Кременя у димоході, який сиротливо стирчав на руїнах будинку. Втікач почав давати показання, назвав багатьох своїх членів групи. У допитах брав участь перший секретар обкому Михайло Кузнецов.

Ріпкинський район став територією дій угруповання Рака і Козла в кількості 30 людей – колишніх поліцаїв і старост, озброєних німецькими автоматами, кулеметами і гранатами. Ховались у торфяному болоті, розташованому на межі Чернігівської і Гомельської областей. По ночах грабували магазини, сільради, поштові відділення, вбивали представників влади. Серед них – начальник Ріпкинського райвідділу МВС майор Зелянов. Тривалий час збройне формування Рака і Козла вдало ховалося. Засланий до них оперативник встановив, що колишні поліцаї і старости обжили партизанські землянки. Там їх і схопили... На день пізніше були заарештовані ватажки Рак і Козел.

4 травня 1945 року вночі невідомі люди налетіли на село Блистову Менського району. Вбили парторга, забрали з колгоспної каси гроші, підпалили приміщення сільради, розклеїли антирадянські листівки і сховалися у лісі. Коли Єгоров прибув у район, начальник райвідділу МВС лейтенант Дьомін доповів йому, що то «банда Ведмеда», яка через Холминські ліси прибула із Брянської області. Озброєні двома ручними кулеметами, автоматами і гранатами. П'ять діб працівники міліції обстежували лісові масиви, болота і чагарники, вивчали можливі зв'язки зайд, але все виявилось марним. І все-таки їх знайшли на невеликому острівному болоті, у замаскованій землянці. На світанку 9 травня 1945 року прибульців затримали. Троєх із них було вбито, чотирьох – тяжко поранено. Оперативник Царьов також отримав поранення. На шляху до Чернігова учасники операції дізналися, що закінчилася війна.

У 1946 році знешкоджено групу «Клубок» у кількості 50 людей, озброєних трофейною зброєю. Їм я ватажка Шахов, колишній начальник поліції. Ними здійснено низку терактів і вбивств на території Михайло-Коцюбинського району. На рахунок цього загону – смерть дільничного міліціонера Петрова і голови сільради. Під час допитів ватажок розкрив свої зв'язки з бандерівцями. Саме за їх завданням він створив загін, сів паніку серед населення розмовами про неминучу війну із США. Серед помічників опинилися начальник поштового відділення села Кархівка Приходько і голова місцевого колгоспу Власенко.

У роки окупації німці створили у Понорницькому районі* значні поліцейські формування, які після визволення області від окупантів склали кістяк банд. Начальник райвідділу МВС лейтенант Агапов протягом 1945-1947 рр. здійснив проти них низку чекістських операцій, був відзначений орденом Червоної Зірки. А потім у районі почало діяти збройне угруповання Шакала. За спогадами І.А.Єгорова, останній належав до бандерівців. Шакал полював на Агапова. Організовував засідки. Одного листопадового дня 1947 року Єгорову доповіли, що невідомі вбили лейтенанта, коли він перетинав міст через байрак. Оперативники на чолі з майором Колесниковим встановили, що з лісовиками дружить житель одного із сіл на прізвище Крошка. Носить їм їжу та інформацію. Чекісти запросили його до себе і він розповів, де ховається Шакал із своїми людьми. У ході операції було вбито двох, 7 арештовані без поранень. І тут з'ясувалось, що взяли не тих, які вбили Агапова. Шакала ліквідували пізніше.

На території Ічнянського району було ліквідовано групу УПА на чолі з колишнім начальником станової поліції Крикухою. Крім збройних формувань, які називалися місцевому населенню підрозділами УПА, на території Придесення діяло й чимало суто кримінальних банд. Навесні і влітку 1946 року знищені карні групи шахраїв Доценка в Прилуках, крадіїв Фесенка у Городнянському районі, Оладька в Тупичівському районі, дрібні банди в Щорському та Дмитрівському районах, які спеціалізувались на крадіжках одягу, сала, борошна, домашньої птиці та дрібної худоби.

У 1947 році на кордоні Іваницького і Срібнянського районів орудувала велика кримінальна банда місцевого жителя Котеленця, який утік із тюрми. Бандити грабували людей на дорогах, що вели до Прилук, знущались над жінками, фізично знищували радянський актив. Так, у Ладані вбили голову селищної ради. На допомогу прилуцьким міліціонерам прибула оперативна група із Чернігова, яка встановила, що бандити Котеленця – колишні поліцаї. Ховаються у повії і жінок, до яких пристали у приймі. Вдалося встановити контакт із жінкою ватажка банди. Спочатку затримали Котеленця, а потім решту його подільників. Затримання відбулося в одній із артілей, де шили одяг і взуття, коли бандити намагалися пограбувати приміщення.

У Куликівському і Носівському районах особливо зухвало «працювала» банда Кузнецова. І.А.Єгоров згадував: *«Бандиты прибыли из Каменец-Подольской области, где они длительное время скрывались в одном из совхозов под вымышленными фамилиями. В результате произведенной проверки было установлено, что Кузнецов во время немецкой оккупации служил у окупантов старшим полицейским Носовского района и принимал активное участие в карательных экспедициях района против советских партизан, а его сожительница Маруся в это время служила у немецкого коменданта переводчицей и принимала участие в расстрелах патриотов. Кузнецов и его банда, состоявшая из нескольких десятков головорезов, изменников и предателей Родины, скрываясь в лесах и болотах, продолжала совершать преступные действия, несмотря на предпринятые меры по ее ликвидации»*³¹.

Усі сили були кинуті на знищення цього угруповання. Адже про банду Кузнецова знали і в союзному ЦК компартії із повідомлень Чернігівського обкому, перший секретар якого був однофамільцем ватажка банди. Діяла вона у Носівському районі, де проживали родичі Михайла Кузнецова. В селі Шиптилівці цього району злочинці напали на будинок колгоспника Ягнюка. Вбили господаря, забрали продовольство, одяг, гроші та інші речі. Грабіжників помітили яструбки і намагалися їх затримати. Почалася перестрілка, і в ту ж мить бандити підпалили будинок Ягнюка. У вогні згоріли його мати і двоє дітей. Злочинці втекли до лісу. І.А.Єгоров згадував: *«Я выехал к месту происшествия. Оперативная группа МВД, находившаяся в это время в районном центре, выехала в село Шиптиловку и по селу организовала обыск и задержание бандитов. Бандиты, бежав в лес, рассыпались там по разным направлениям, однако значительная часть была задержана, несколько бандитов убито. Среди задержанных и убитых главаря и его сожительницы не оказалось»*³². Пошуки тривали місяць, коли надійшло повідомлення, що співмешканка Кузнецова Маруся ховається у селі Мрин Носівського району на горіщі будинку громадянки

«Н». До неї приходять Кузнецов у супроводі двох-трьох охоронців. «Было решено, – пише Єгоров, – поговорить с гражданкой «Н» и воспользоваться ее помощью. Был разработан и утвержден руководством хорошо продуманный план операции. План предусматривал задержание бандитов непосредственно в доме гражданки «Н» в то время, когда они будут подниматься на чердак к Марусе. В доме «Н» организовали засаду во главе с лейтенантом Курдиковым. Открыв дверь и пропустив главаря банды Кузнецова в сени, хозяйка несколько задержалась у двери, а в это время лейтенант Курдиков, выйдя из своего укрытия, нанес бандиту удар каталкой по голове. Бандит вскрикнул и тут же опустился на землю. Находящиеся с наружной стороны дома в засаде младший лейтенант Бондарев и уполномоченный участковый милиции Ивашкин схватили других двух бандитов, прибывших с Кузнецовым в качестве личной охраны. Хотя вся эта операция прошла бесшумно, однако посторонний шорох насторожил Марусю. Она стала проявлять беспокойство и условным сигналом потребовала хозяина к себе. Зная о том, что Маруся имеет оружие, которое, не задумываясь, может применить, совместно с хозяйкой на чердак проник лейтенант Курдиков. Он обезоружил Марусю и предупредил ее самоубийство, которое она пыталась совершить при помощи быстродействующего яда. Удар главаря банды по голове только оглушил его. Он был в состоянии на следствии давать показания о своей преступной деятельности и деятельности своих сообщников»³³.

Такими є спогади І.А.Єгорова про банду Кузнецова і арешт самого ватажка. Однак документи з архіву управління СБУ по Чернігівській області фіксують, що «7 вересня 1949 року на території Куликівського району, Чернігівської області у лісовому масиві між селами Стодоли і Куликівка, під час зіткнення, був вбитий ватажок банди Кузнецов і важко поранена учасниця банди – його співмешканка»³⁴. В цьому ж архіві зберігається справа №9620-ОФ, в якій містяться дані про те, що на терені Олишівського, Носівського, Куликівського і Ніжинського районів тривалий час оперували озброєні банди на чолі з дезертиром Червоної Армії Анатолієм Кузнецовим і колишнім поліцаєм Федором Труханом, мешканцем Носівського району. Він утік з німцями, а в листопаді 1945 року повернувся додому і став нелегалом. Бандити здійснювали теракти над радянсько-партійним активом, грабували магазини сільпо, колгоспні склади, будинки приватних громадян, об'єкти державного і громадського сектора. У 1948 році і весною 1949 року були проведені відсутні оперативні заходи, в ході яких озброєна банда Трухана головним чином була ліквідована, а ватажка вбито 24 серпня 1948 року. Деяких членів банди вдалося затримати і притягнути до карної відповідальності. Кузнецов перейшов на нелегальне становище, але продовжував свою бандитську діяльність³⁵. Слідством встановлено, що з кінця 1945 року по червень 1948 року, діючи на території Олишівського, Носівського, Козелецького, Остерського, Куликівського, Ніжинського та Бобровицького районів, об'єднане озброєне бандитське угруповання Трухана і Кузнецова, яке налічувало до 17 колишніх поліцаїв і дезертирів Червоної Армії, скоїло 48 озброєних пограбувань, 7 крадіжок із квартир, 3 магазинів, кас сільрад, поштових відділень, 4 вбивства сільських активістів³⁶.

На особистому рахунку Кузнецова та членів його банди – вбивство голови колгоспу «Більшовик» Авдеєнка із села Лихачів Носівського району, лісника Трохима Михайленка із Хрещатого Олишівського району (його вбили в лісі урочища Немцево)³⁷. Ці два злочини були скоєні в ніч на 26 і 30 квітня 1946 року. В селі Стодоли Куликівського району бандити Кузнецова вдерлися в помешкання голови колгоспу імені Фрунзе Івана Слісаренка. Йому вдалося зробити постріл із гвинтівки і важко поранити одного із нападників. Бандити підпалили сарай і зникли в лісі. Там Кузнецов пристрелив пораненого бандита³⁸. Напад відбувся в ніч на 2 травня 1946 року. Після цього банда перебралася у Дроздівський ліс. 28 травня 1946 року злочинцями скоєно озброєне пограбування листоноші села Дроздівка Куликівського району. В їхніх руках опинилося 2008 карбованців кооперативних грошей. У жінок, які везли на підводі курячі яйця (поставка до колгоспу), бандити забрали два ящики яєць. Усього 400 штук.

Кузнецов видав селянкам розписку про те, що гроші і яйця забрані ніби для потреб УПА³⁹. В ніч на 1 липня 1946 року він і його подільники пограбували Дрімайлівську сільраду Ніжинського району. Із каси поштового відділення вкрали 5600 карбованців і револьвер системи наган⁴⁰. 27 серпня 1947 року банда Кузнецова увірвалася до хати Єлизавети Москаленко в селі Стодоли Куликівського району. Хазяйка вчинила опір. Кузнецов застрелив жінку з автомата і тяжко поранив її немовля⁴¹.

Звідки ж взявся цей кат? Звернемось до документів. Один із затриманих учасників банди Кузнецова розповів на допиті, що їхній ватажок народився в місті Калуга Російської Федерації. Дезертирував із Червоної Армії. За дружину має жінку в селі Колісники Ніжинського району⁴². Однак на допиті співмешканка Кузнецова показала, що його малою батьківщиною був Носівський район Чернігівської області.

Матеріали архівної кримінальної справи за №5677-СО по обвинуваченню Гінас Марії та інших осіб, які були пов'язані з бандою Кузнецова-Трухана, знаходяться на постійному зберіганні в архівному секторі режимно-секретного відділу УМВС України в Чернігівській області. Протоколи допиту обвинуваченої датовані вереснем 1949 року. Жінка дала свідчення в тому, що вона, Марія Гінас, народилася в місті Стокгольм 1923 року. За національністю шведка. У 1932 році з батьками переїхала на постійне проживання в село Старошведське Херсонської області, де шведи проживали з часів Катерини II. У 1937 році з невідомих причин арештований батько Марії, а в 1938-ому – мати. Дівчина залишилася сама. Влаштувалася на роботу в колгосп «Шведкомпартія», де працювала до 1941 року. Потім – війна. Старошведське окуповане німцями. Староста села – рідний дядько Марії. Дівчина вільно володіла німецькою мовою, тому він запропонував їй працювати перекладачкою. Вона відмовилася. Марію арештували і кинули у Херсонську в'язницю. У 1943 році дівчину вивезли до Німеччини. Там вона опинилася у тюрмі Гамбурга. У 1944 році Гінас вивозили союзні війська. Два роки вона провела у фільтраційному таборі. Навесні 1946 року пройшла перевірку і реєстрацію, після чого її відправили в село Старошведське, яке стало частиною села Зміївка Херсонської області. Саме тут Гінас знайшла собі місце у підсобному господарстві. То був час, коли відбудовувались шахти Донбасу. На одній із них у Ворошиловградській (нині Луганській) області опинилася і Марія. Нелюдські умови життя змусили дівчину тікати у пошуках нової роботи. Влітку 1947 року Гінас дісталася хутора Мирошній Львівської області, де був дім лісника на ім'я Федір. Він узяв дівчину хатньою робітницею. У нього вже був один постоялець – Анатолій Кузнецов. Ховався тут головним чином узимку. Шив взуття. На вигляд мав років 35-40. Обличчя – продовгувате, смагляве. Росту був вище середнього, міцної статури. Темно-русяве волосся зачісував назад. Через місяць Кузнецов запропонував дівчині поїхати з ним на його батьківщину, в Чернігівську область, і стати йому дружиною. Марія дала згоду.

У серпні 1947 року Гінас і Кузнецов приїхали у Носівський район Чернігівської області. Він сказав Марії, що йому необхідно зустрітись із друзями. Ця зустріч відбулася в лісі. Із розмови між чоловіками Гінас зрозуміла, що перед нею організована банда, яка займається збройним здириством і розбоєм. Ватажок банди Федір Трухан. Однак Марія разом із Кузнецовим приєдналась до цього угруповання. Федору Трухану дівчина дуже сподобалась, тому він сказав їй, що Кузнецов одружений, має дітей. Гінас посварилася із ним. Після сварки з Марією він покинув банду, а вона залишилась із Труханом. Приблизно через місяць Кузнецов повернувся в банду і налагодив відносини із Марією Гінас. До кінця жінка залишалася з ним.

27 вересня 1947 року Кузнецов і Гінас вийшли із банди Трухана. Це сталося після чергового пограбування в селі Колісники Ніжинського району. Обидва ватажки не змогли поділити пограбоване майно. Між ними виник конфлікт, який призвів до остаточного розриву дружби. З того часу Кузнецов і Гінас діяли автономно.

Витяг із документа архівного сектора режимно-секретного відділу УМВС України в Чернігівській області: *«07.09.1949 года при попытке вооруженного ограбления председателя Стодольского сельсовета, был убит Кузнецов и тяжело ранена Гинас.*

Она была арестована и направлена в тюрьму №1 г. Чернигова. В обвинительном заключении, предъявленном Гинас, указано, что она с июля 1947 года, в составе банды Кузнецова-Трухана непосредственно принимала участие в грабежах, на вооружении имела пистолет и охотничье ружье. Всего было ею совершено 50 грабежей, в том числе и краж на территории Носовского, Куликовского, Олишевского, Козелецкого и Нежинского районов Черниговской области.

По приговору Черниговского областного суда от 28-29 января 1950 года, Гинас Мария, обвиняемая по ст. 56-17 УК УССР и ст. 2 Указа от 04.06.1947 года «Об усилении охраны личной собственности граждан», приговорена к 25 годам исправительно-трудовых лагерей с конфискацией имущества и поражением в правах сроком на 5 лет. Совместно с Гинас, за соучастие, помощь и укрывательство банды Кузнецова-Трухана, осуждены еще 16 человек.

02.02.1950 года Гинас Мария подала кассационную жалобу в Верховный суд Украинской ССР, с просьбой смягчить меру наказания. Постановлением Верховного суда от 01.03.1950 года кассационная жалоба Гинас отклонена и приговор Черниговского областного суда от 28-29 января 1950 года оставлен без изменений.

У 1945-1955 роках південні райони області тероризувала добре озброєна банда Івана Шульги. З ним були колишні поліцаї – його брат Микола, Гапон та інші. У формі міліціонерів вони вдиралися до заможних людей і заявляли: «У нас є дані, що ви ховаєте бандитів Шульги і зберігаєте пограбоване. Будемо робити обшук». Один із злочинців у формі капітана сідав за стіл, аби писати протокол. Решта пакувала цінності і коштовні речі. Робили все чітко і дуже швидко. На прощання попереджали, щоб ніхто з дому не виходив, бо вони під наглядом, і в разі непокори їх розстріляють. Групи ВББ УМВС і УКДБ витратили багато сил і часу, аби вийти на слід бандитів. В одній із перестрілок чекісти вбили Миколу Шульгу і поранили в ногу Гапона. Його затримали. Після цього Іван Шульга затаївся. Банда перестала чинити безчинства. Правоохоронці знали, що Іван і Микола Шульги народилися і жили у Срібнянському районі. Були у них родичі на прізвище Шитченко, але жили на Сумщині. Затриманий Гапон, якого розстріляли за вироком суду, на слідстві не назвав місце переховування свого ватажка, бо не знав.

Про те, як все-таки Івана Шульгу знайшли і арештували, розповів у своїх рукописних спогадах підполковник держбезпеки Степан Романович Глушенко (1920-2012). Він працював у Чернігівській області протягом 1952-1973 рр. Рукопис споминів російською мовою за назвою «**Былое. Записки оперативного работника**» зберігають в архіві управління СБУ в Чернігівській області. Складається із одинадцяти частин. Кожна з них має окрему тему та назву. Розділ «Госпреступник №1» розкриває шляхи розшуку і арешту активного карателя Івана Шульги. Читаємо: «Я был в то время заместителем начальника периферийного отдела. Кроме других вопросов, «курировал» розыск государственных преступников. Из всех розыскных дел самым актуальным я выделил дело на активного карателя Ивана Шульгу и взял его в свое производство. Шульга был действительно госпреступником №1. Будучи полицейским т.н. «украинской полиции», он лично участвовал в сожжении в школе райцентра Серебряное 800 советских граждан. Лично выследил и застрелил партизана Яценко – 1-го секретаря Серебрянского райкома партии. Совершил много других преступлений. За усердие был награжден немцами. Бежал с ними в Германию. Я поднял из архива все три тома следственного дела и очень тщательно изучил их («от корки до корки»). «Изыюминка», реальная зацепка нашлась. На одном из допросов Гапон показал, что Шульга показывал паспорт, но фамилию, имя и отчество закрыл ладонью. Он не доверял даже своим бандитам. Из этого можно было предположить, что Шульга живет под другой фамилией. На другом допросе Гапон рассказал, что Шульга женат. Жена Лидка. Перед войной окончила пединститут. Затем была угнана (или уехала добровольно) в Германию. Возвратилась в СССР вместе с Шульгой. Были посланы запросы во все УКГБ, где имелись пединституты, с просьбой сообщить установочные данные на всех выпускниц 1941 года по имени Лидка, которые угонялись (или добровольно уезжали) в Германию,

а затем репатриировались в СССР. По Черниговскому и Нежинскому пединституту эту работу я провел сам. Лид оказалось не так уж и много. Меня заинтересовала Лида Шитченко, проживавшая в одном из сел Гайсинского района Винницкой области. При поездке в этот район установлено, что муж Лиды Шитченко по приметам очень похож на разыскиваемого. Осторожно в паспортном столе была взята фотография Шитченко. Через надежных опознавателей ... установлено, что это и есть Иван Шульга. Но прежде чем ехать в Киев к прокурору КВО генералу Бударгину за санкцией на арест, я решил провести опознание в натуре...

Шитченко работал тогда завторгом райпотребсоюза. Мы поставили «Газик» так, чтобы из заднего окна опознаватели видели всех, кто идет на работу в РПС. Шульга был твердо опознан. Как по «заказу», он задержался перед входом в здание РПС, разговаривал одну-две минуты с кем-то из знакомых. Наша машина стояла среди других, а черниговские номера (чтобы не спугнуть Шульгу) мы временно заменили на винницкие. Никому ... мы не представлялись. И очень правильно сделали (почему, будет видно в дальнейшем).

Получив санкцию на арест, ... заехали к райпрокурору, показали санкцию. Он был возмущен: «Это ошибка, вы нарушаете законность! Это – фальсификация! Мы хорошо знаем Шитченко, и давно. Это отличный работник!» Он позвонил 1-му секретарю райкома: «Тут приехали из Чернигова арестовывать Шитченко. Явная фальсификация...» Пришлось поехать к 1-му секретарю райкома. Он тоже принял нас недружелюбно, грозился позвонить в обком партии и облпрокурору, чтобы остановить «беззаконие». Делать было нечего. Мы поспешили в РПС, взяли Шульгу прямо с работы (он не сопротивлялся), надели на него наручники и повезли в тюрьму в Прилуках. По дороге и в ходе следствия Шульга нам откровенно рассказал о своих похождениях. Он «родился в сорочке». Как раз в это время Хрущев отменил смертную казнь. Шульга это знал, поэтому высшей меры не боялся. Решил завоевать наше доверие откровением. Вот его рассказ.

Отступив с немцами, он и другие полицейские работали в формированиях по тушению пожаров и расчистке завалов после бомбежек. Там хорошо кормили и давали обмундирование. Решение возвратиться в СССР он принял по настоянию сожительницы ... Она хотела домой.

Тогда же у него возникла идея присвоить себе фамилию и установочные данные двоюродного брата (по матери) Шитченко. Он был с ним хорошо знаком до войны и знал подробно его биографические данные. Шитченко по приметам (высокого роста, плотный и т.д.) был похож на Шульгу. Было сходство и по фотографии. Шитченко после школы окончил факультет пчеловодства Борзнянского сельхозтехникума. Затем был призван в Советскую Армию. Окончил Киевское артиллерийское училище в 1941 году и попал в полк недалеко от границы. В первые дни войны участвовал в боях и погиб смертью храбрых. Похоронка пришла до того, как немцы оккупировали Украину. Все это было известно Шульге.

Лиде он представился как Шитченко, попавший в плен по ранению. Он действительно был ранен в одной из перестрелок с партизанами в 1942 году. Это же он рассказал еще 2-3 таким же полицейским, скрывавшим свое прошлое. Договорились, что при проверке в фильтрационных лагерях они будут давать друг на друга «правдивые» показания, представляясь «мучениками» концлагеря «Заксенхаузен». Сумели добыть и документы (убив действительных узников концлагерей). Фильтрацию проходили по отдельности: Шульга в мужском отделении, а Лида – в женском. Она о нем потом рассказывала то, что знала, как о Шитченко.

Работники фильтрационного лагеря запросили из Управления кадров МО личное дело старшего лейтенанта Шитченко. К счастью Шульги, там не было данных о его гибели в бою. Сразу к нему стали относиться снисходительно и закончили фильтрацию досрочно (наспех), даже не сделав запроса по месту рождения Шитченко (в сельсовете знали, что он погиб в 1941 году). После этого Шульге вручили запактованное личное дело (для военкомата) и он с Лидой поехал в ее село... С личным делом он прибыл

в райвоенкомат. Офицер по учету офицеров распечатал пакет, стал изучать дело. Как оказалось, он тоже окончил Киевское артиллеристское училище в 1941 году». Між офіцером і Шульгою відбувся діалог однополчан, який завершився випивкою і закускою. Гроші у Шульги водилися. Повернулися вони у райвійськкомат друзями. «В тот период, – згадує підполковник Глущенко, – паспорта видавали по справкам военкомата. Офицер позвонил в паспортный стол и попросил вне очереди выдать паспорт Шитченко, своему фронтовому товарищу, однополчанину. Выдал нужную справку. В личном деле был диплом об окончании Шитченко факультета пчеловодства в личхозтехникума. Офицер позвонил председателю колхоза: «Пут стал на учет фронтовик, мой однополчанин Шитченко. У него диплом об окончании техникума пчеловодства. Устройте, пожалуйста, его по специальности (кстати, тот офицер не был никогда на фронте, служил в тылах – в военкоматах)».

Шульгу назначили заведующим пасекой, хотя в пчеловодстве он совершенно не разбирался. Однако два старика-пчеловода делали свое дело, а он только командовал. Стал бесплатно снабжать медом сначала офицера военкомата («однополчанина»), затем – военкома, прокурора и секретарей райкома партии. Поскольку дела на пасеке шли хорошо и без Шульги (и даже лучше в его отсутствие), он стал по командировке колхоза и сельпо ездить в Киев на 2-3 недели доставать, вышибать, выращивать все необходимое (чего нельзя было достать ни в районе, ни в области). Показал себя оборотистым коммерсантом. Это заметили в районе. Вскоре его избрали председателем сельпо, а потом забрали работать завторгом в райпотребсоюз. Он продолжал, как и раньше, ездить в столицу в командировки. В эти периоды он из Киева ездил в Бахмач, где базировалась его банда, и совершал грабежи местного населения (в форме милиционера). Был у него и специально сконструированный чемоданчик (без дна, с захватами внутри). Он в толпе на вокзале ловко накрывал им чей-то чемодан. К нему, как к милиционеру, обращался потерпевший и Шульга со своим чемоданом (внутри которого был украденный) бежал в отделение милиции, чтобы «поймать вора», а затем исчезал. Награбленное имущество распродавалось на толкучке в Киеве или в комиссионках.

Работая завторгом в РПС, Шульга оборудовал в чайной шикарный кабинет с дорогой мебелью (стол, диваны, кресла и т.д.), где регулярно за свои деньги спаивал и щедро угощал (не только водкой, закуской, но и девочками-официантками) районное начальство – прокурора, секретарей райкома партии и других. Не забывал и «фронтовика-однополчанина».

Шульга рассказал, что в Бахмаче (в отдельном кабинете ресторана, где он пьянствовал с бандой после удачного грабежа) один житель Сокиринец опознал его. Шульга предупредил последнего, что если тот разболтает, его застрелят. Так этот сигнал до нас не дошел. Хотя до Сокиринец было очень далеко (туда не было железнодорожной ветки), на бахмачском вокзале бандиты перестали пьянствовать. После разгрома банды Шульга прекратил заниматься грабежом. Деньги получал, «взимая дань» с председателей сельпо, заведующих чайными и т.д. Шульга был осужден к предельному сроку – 15 годам лишения свободы...»⁴³.

У підсумку виходить, що різкий сплеск збройного загострення ситуації на Чернігівщині значною мірою викликаний голодом 1946-1947 років. Частина збройних угруповань виступала проти радянської влади, знищуючи партійно-радянський актив. Саме ці обставини сприяли злиттю у багатьох випадках соціального бандитизму з антирадянським націоналістичним рухом, який намагалися налагодити групи УПА, закинуті на територію Чернігівської області. Відірваність від головного керівництва, відсутність відповідної військової дисципліни не привела ці підрозділи до організованого опору.

Оперативники та їх керівництво не розрізняли поняття «бандитизм» і «політичний бандитизм». Тому всі акції з того чи з іншого боку оцінювались ними як кримі-

нальні злочини. Лише з 1945 по 1949 рік МВС області арештовано, передано суду і засуджено 24493 затриманих⁴⁴.

На думку автора, драматичні події післявоєнних літ на терені Чернігівщини мають стати предметом найглибшого аналізу.

1. Черниговщина в период Великой Отечественной войны (1941-1945 гг.) [Текст]: сб. док. и мат. – К., 1978. – С.314.
2. Реабілітовані історією [Текст]: Чернігівська область. – Чернігів, 2010. – Кн.2. – С.112-113.
3. Реабілітовані історією [Текст]: Чернігівська область. – Чернігів, 2010. – Кн.2. – С.115.
4. Там само, с.122-123.
5. Там само.
6. Там само.
7. Там само, с.125-127.
9. ДАЧО. – Ф.П – 470. – Оп. 6. – Спр. 8. – Арк. 56.
* Так в тексті оригіналу.
10. Там само.
11. ДАЧО. – Ф.П – 470. – Оп. 6. – Спр. 8. – Арк. 57-58.
12. ДАЧО. – Ф.П – 470. – Оп. 6. – Спр. 777. – Арк. 93.
13. Там само.
14. ДАЧО. – Ф.П – 470. – Оп. 6. – Спр. 777. – Арк. 94.
15. ДАЧО. – Ф.П – 470. – Оп. 7. – Спр. 29. – Арк. 42,43.
16. ДАЧО. – Ф.П – 470. – Оп. 7. – Спр. 29. – Арк. 43.
17. Реабілітовані історією [Текст]: Чернігівська область. – Чернігів, 2010. – Кн.2. – С.195-197.
18. Там само, с.181-182.
19. Там само, с.183-184.
20. Там само.
21. Там само, с.131.
22. Там само, с.132.
23. Літопис Української Повстанської Армії. – Т.19. – С.19.
24. Білас І. Репресивно-каральна система в Україні 1917-1953 : у 2-х кн. – К., 1994. – Кн.1. – С.367.
25. Реабілітовані історією [Текст]: Чернігівська область. – Чернігів, 2010. – Кн.2. – С. 132-133.
26. Там само, с.134-136.
27. Літопис Української Повстанської Армії. – Т.8. – С.146.
28. Там само. – Т.10. – Кн.3. – С.207.
29. Там само, с.251.
30. Егоров И.А. Некоторые эпизоды работы чекистов в Черниговской области в 40-50 гг. – Чернигов, 1978. – 97 с. – (Рукопис спогадів зберігається в музеї міліції в Чернігові).
* Понорницький район із центром у Понорниці існував 1923-1963 рр. Нині Понорниця є селищем міського типу Коропського району.
31. Там само, с.64.
32. Там само, с.67.
33. Там само, с.68.
34. АУСБУ по Чернігівській області. – Ф. №6. – Архівна кримінальна справа №7923-ОФ. – Т.1. – Арк. 23; Т.2. – Арк. 55.
35. АУСБУ по Чернігівській області. – Ф. №6. – Архівна кримінальна справа №9620-ОФ. – Т.2. – Арк. 55.

36. АУСБУ по Чернігівській області. – Ф. №6. – Архівна кримінальна справа №9620-ОФ. – Т.2. – Арк. 24; Т.1. – Арк. 3, 55-59.
37. АУСБУ по Чернігівській області. – Ф. №6. – Архівна кримінальна справа №9620-ОФ. – Т.1. – Арк. 37,38,65,126, 127; Т.2.- Арк.17.
38. Там само. – Т.1. – Арк. 38,39,66,129; Т.2. – Арк.17.
39. Там само. – Т.1. – Арк. 39,66,67,131-134; Т.2. – Арк. 17,18.
40. Там само. – Т.1. – Арк. 40,67,68,141,142; Т.2. – Арк. 18.
41. Там само. – Т.1. – Арк. 44,45,72,190-192; Т.2. – Арк. 21.
42. АУСБУ по Чернігівській області. – Ф. №6. – Архівна кримінальна справа №7923-ОФ. – Т.1. – Арк. 226.
43. АУСБУ по Чернігівській області. – Ф. №9. – Архівна справа №318. – Арк. 78-97.
44. Егоров И.А. Некоторые эпизоды работы чекистов в Черниговской области в 40-50 гг. – Чернигов, 1978. – С.76.

В статье впервые сделана попытка раскрыть малоизвестные страницы истории Черниговщины периода Второй мировой войны – преодоление правоохранительными органами проявлений бандитизма и антисоветских акций на освобожденной от оккупантов территории области.

Ключевые слова: бандитизм, криминальная преступность, местное население, УПА, НКВД, МВД-МГБ.

The article first attempt to uncover little known history pages of Chernihiv region during the World War II period – overcoming by law enforcement authorities the manifestations of banditry and criminal crime on the territory, liberated from occupation .

